

Oponentský posudek dizertační práce

Program: DSP Etnologie

Student: Mgr. Tereza Kopp

Název práce: „**Dopadne to tak na půl**“: Etnografie dospívání marginalizovaných dívek ve „**věku osobní odpovědnosti**“

Oponent: Mgr. Petr Kupka, Ph.D.

Pracoviště: Katedra antropologie Fakulty filozofické ZČU v Plzni

Předložená dizertační práce navazuje na tradici studentských prací realizovaných na Katedře antropologie FF ZČU zabývajících se strukturálními znevýhodněními marginalizované populace v Plzni a strategiemi jejich zvládnání. Práce Mgr. Terezy Kopp představuje velmi ambiciózní pokus interpretovat takřka celé životní osudy marginalizovaných mladých žen prostřednictvím ne jedné, ale mnoha strukturálních bariér, kterým v různých etapách svého života čelí.

Autorka díky svému povolání sociální pracovnice měla unikátní možnost sledovat a participovat na snahách těchto žen o překonání bariér plynoucích 1) ze vzdělávacích nerovností umožňujících segregované školství, 2) nespravedlivě nastaveného systému vymáhání dluhů umožňující tzv. dětské exekuce, 3) represivního systému státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi produkujícího společenskou stigmatizaci. Existence těchto bariér a úspěchy nebo neúspěchy při jejich překonávání se pak podle autorky promítají do partnerských vztahů, jejichž součástí může být i 4) partnerské násilí prohlubující sociální vyloučení a snižující šance na uvedené bariéry jakkoli reagovat.

Autorka opírá svou práci o etnografické metody sběru dat, především pak přes dekádu trvající zúčastněné pozorování realizované v rámci výkonu její profese na různých pozicích v organizaci TADY a TED. V této souvislosti přicházela autorka čerpat nejen z častých kontaktů s mladými ženami, ale také s tzv. directing systémem, souborem institucí lokálního vládnutí. Tento systém autorka, podle svých slov, prozkoumala kromě zúčastněného pozorování také prostřednictvím kritické diskurzivní analýzy.

Práce je teoreticky zakotvena primárně v kritickém přístupu ke konceptu sociálního vyloučení reflektujícího politicko-ekonomické okolnosti, za nichž byl tento koncept vyprodukován a reprodukován. Tyto okolnosti autorka označuje jako „věk osobní odpovědnosti“, čímž odkazuje na jeden z klíčových principů neoliberalismu. Tato ideologie konstruuje sociálno jako soubor individuálních subjektů soupeřících o materiální a symbolické zdroje ve společenské aréně chápané na způsob volného trhu. Role státu je v tomto pojetí redukována na represivní byrokratický aparát postihující „neodpovědné“, tedy ty, kteří se volného trhu z různých důvodů a v různých fázích života nemohou či nechtějí účastnit. Praktiky realizované tímto aparátem způsobují závažnou újmu, která však paradoxně sama o sobě často brání účastnit se volného trhu, natož v něm uspět.

Výklad práce je veden v duchu kritické a advokační sociální vědy. Autorčinou aspirací tedy nebyla pouze prezentace zjištění, ale i sociální změna vedoucí k sociální spravedlnosti. Tedy k situaci, za by níž by informantkám byla zaručena rovnost výsledků, nikoli pouze šancí

účastnit se volného trhu. Za těmito účely identifikuje i různá opatření, která by k této změně mohly vést.

Předložená práce je výjimečná právě svým deklarovaným advokačním přístupem, který autorka podpořila i konkrétními aktivitami, včetně veřejného angažování se na podporu ukončení tzv. dětských exekucí. Autorka téměř na každé stránce své dizertace nenechává čtenáře na pochybách, že promlouvá v zájmu svých informantek. Tuto snahu však trochu paradoxně nepodporuje způsob, jakým autorka přistoupila k prezentaci a interpretaci vlastních dat. Předložená práce je totiž ve skutečnosti souborem čtyř různých studií reprezentující jednotlivé strukturální bariéry (vzdělání, dluhy, represivní sociální stát, partnerské násilí). Autorka v každé z těchto studií představuje odlišný analytický aparát pro interpretaci svých zjištění. V kapitole o vzdělávání se opírá o teoretický aparát Pierra Bourdieu, v kapitole o dluhách využívá koncept morální ekonomie Didiera Fassina, v kapitole o represivní státní podpoře se opírá o práce teoretiků sociální újmy (Paddy Hillyard a kol.) a byrokracie (Michael Herzfeld), v kapitole o partnerském násilí se pak hlásí k feministickému a strukturálnímu přístupu k výzkumu tohoto fenoménu.

To by samo o sobě nepředstavovalo problém, kdyby však tento analytický aparát nenahrazoval, společně s mnoha dalšími odkazy na české i zahraniční teoretické a empirické studie, srozumitelné představení národního (tj. českého) a lokálního (tj. plzeňského) kontextu. Navzdory tomu, že v metodologické části autorka deklaruje politicko-ekonomickou analýzu, adaptaci neoliberálních idejí na veřejné politiky utvářené v období socialistické diktatury autorka téměř nezohledňuje. To je markantní zejména v kapitole o vzdělávání. Kapitoly o dluhách a represivním charakteru sociální pomoci pak nenabízejí jednoznačnou odpověď na některé klíčové otázky vztahující se k lokálnímu kontextu. Jak je možné, že praxe vytváření dětských dlužníků udála v Plzni a ne například v Brně? Jaký je onen mechanismus, který jednomu městu vymáhání dluhů po dětech umožňuje a v jiném ne? V čem tkví plzeňské specifikum? Nebo, jaké jsou ona „vlastní pravidla“ vstupující do tzv. správního uvážení, o nichž autorka hovoří v souvislosti s úřednickým rozhodováním o poskytnutí státní sociální podpory nebo pomoci v hmotné nouzi? Jsou tato pravidla neformální, nebo jde o nějaký formalizovaný, byť oficiálně nepřiznaný úřednický postup? Autorka kolem odpovědí krouží, ale jednoznačný závěr nenabízí. Je vlastně s podivem, že navzdory autorčina desetiletému výzkumu v Plzni se toho čtenář o místním kontextu příliš nedozví. Zato se toho v každé kapitole dozví mnoho o obecných principech, projevech a dopadech neoliberalismu na životy lidí v různých oblastech společnosti podpořených literaturou vzniklou (ve většině případů) v jiném než postsocialistickém kontextu. Všechny představené bariéry jsou v autorčině výkladu produktem téměř výhradně globálně šířeného neoliberalismu a jeho bezproblémové inkorporace do českého prostředí.

Jakkoli jednotlivé kapitoly sjednocuje kritika neoliberalismu a jím produkovaných bariér, reakce mladých žen na tyto bariéry je prezentována napříč jednotlivými kapitolami značně nesymetricky. Zatímco v kapitole o vzdělávání autorka konkrétně hovoří o konkrétních strategiích, které si informantky zvolily pro jejich překonávání, v kapitolách o dluhách, represivním sociálním státu a partnerském násilí se tyto strategie z textu vynořují spíše mimoděk a je nutné je dovozovat z předchozího výkladu. Autorka tak v těchto kapitolách své informantky prezentuje spíše jako oběti než jako plnohodnotné aktéry, jakkoli v metodologické části upozorňuje, že je jejím cílem opak.

Poslední část mého komentáře k předložení práci směřuje k naplnění principů kritické a advokační práce, pro něž je typický empatický přístup ke konstrukci a prezentaci dat. Autorka však pro svůj výklad zvolila trochu překvapivě er-formu, obvyklou pro tzv. nehodnotící vědu vůči níž se autorka vymezuje. V takto osobním textu s řadou dílčích normativních hodnocení by ich-forma působila, dle mého názoru, důvěryhodněji. Podobně rozporupně působí „změny a opatření“, které autorka navrhuje ke zmírňování negativních dopadů strukturálních vlivů. V kapitole o vzdělávání a represivním sociálním státu se při formulaci vhodných opatření opírá především o teoretické příspěvky inspirované kritickou teorií (spravedlivá redistribuce, uznání, zastoupení, proměna diskurzu). Jak ovšem uznává v textu i autorka, vzdělávání i poskytování státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi jsou do značné míry v rukou lokálního directing systému. Proto je škoda, že nezkouší zformulovat i konkrétní opatření vyplývající ze znalosti tohoto systému. Tuto absenci však připisuji obecně omezené pozornosti, kterou autorka fungování lokálního systému v práci věnovala. Z hlediska advokačního přístupu představují kapitoly o dluzích a partnerském násilí mnohem konkrétnější příspěvky.

Navzdory výše uvedeným poznámkám **práci doporučuji k obhajobě**. Autorka prokázala velmi dobrou orientaci v teoretické literatuře napříč různými disciplínami a prezentovala velmi hluboký vhled do každodennosti marginalizovaných žen v Česku. Na druhou stranu se domnívám, že by úsilí, které autorka do výzkumu vložila, mělo být podtrženo mnohem větší výkladovou koherencí a formální precizností.

Pro obhajobu autorce doporučuji reflektovat dilemata, kterým čelila při rozhodování, jestli jít cestou základního nebo angažovaného výzkumu. A to především z hlediska typu konstruovaných dat. V této souvislosti by mě také zajímalo, jestli se v průběhu svého výzkumu pokoušela o kolaborativní psaní. Zároveň by mě zajímalo, jestli výsledky své práce prezentovala svým informantkám nebo je s nimi konzultovala. Pokud ano, jakou zpětnou vazbu autorka od svých informantek dostala a jak se promítla do textu předložené dizertace? A jak se tato zpětná vazba lišila od té, kterou autorka dostávala v průběhu doktorského studia v akademickém poli?

V Brně, 5. 10. 2022

Petr Kupka, Ph.D.

